

8-9-96

ਕਲਾ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਤੋਂ

ਗੁਰਮਰਨ ਸਿੰਘ

ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਰੰਗਮੰਚ ਸਿਰਜੀਏ? 31
 ਅਗਸਤ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਫੋਕ ਥੀਏਟਰ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਆਦਿਮੰਚ ਦੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ 'ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਥੱਲੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਸਮਾਰੋਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਸੀ 'ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਰੰਗਮੰਚ ਸਿਰਜੀਏ?' ਸਮੇਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਰ ਕੇ ਭਾਵੇਂ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲੋੜੀਂਦੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਪਰ ਕੁਝ ਨੁਕਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਉਭਰ ਕੇ ਆਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਜਿਹੜਾ ਉਥੇ ਉਠਿਆ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਰੰਗਮੰਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ 19 ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ, 76 ਕਸਬਿਆਂ ਵਰਗੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ, 12500 ਪਿੰਡ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੱਗੇ 12500 ਵਿਹੜੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਲਈ ਥੀਏਟਰ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਵਾਲਾ ਥੀਏਟਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰੇਗਾ ਮਤਲਬ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਕੋਲ ਹਰਪਾਲ ਟਿਵਾਣਾ, ਨੀਲਮ ਮਨ ਸਿੰਘ, ਆਤਮਜੀਤ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਵਰਗੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਥੀਏਟਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਫੋਟੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੌਕੀਆ ਨਾਟਕ ਗਰੁੱਪ ਹਨ ਜੋ ਮੁਹੱਈਆ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਫੀ ਚੰਗਾ ਨਾਟਕ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਦਰਮਿਆਨੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਥੀਏਟਰ ਸਰਗਰਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ੌਕੀਆ ਨਾਟਕ ਗਰੁੱਪਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤਕ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਦਾਗੀ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਲਸ ਮੰਚ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਟੀਮਾਂ ਇਹ ਥੀਏਟਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦੂਰ-ਦੂਰਾਡੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਥੀਏਟਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਥੀਏਟਰ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਥੀਏਟਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫੋਟੋ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਟਰੀਟ ਥੀਏਟਰ, ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਹੀ ਵੰਨਗੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਜਾਂ ਸਮਾਜਕ ਸੁਨੇਹਾ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਰੰਗਮੰਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਰੰਗਮੰਚ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸਾਰਨਾ ਹੈ। ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸ਼ੌਕੀਆ ਪੱਧਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਤੇ ਜਿਥੇ 82 ਫੀਸਦੀ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਵੀ ਨਾਟਕ ਸੁਨੇਹਾ ਪੁਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਈ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਥੀਏਟਰ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੇ ਆਪ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨੀਮ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਮਦਦ ਲੈਣੀ ਥੀਏਟਰ ਵਰਕਰਾਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੱਕ ਹੈ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਨੀਮ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਵੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਤਾਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਸਾਲ ਪੰਜ ਸ਼ੌਕੀਆ ਗਰੁੱਪਾਂ ਨੂੰ ਮਦਦ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇੰਨੇ ਕੁ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਫੋਟੋ ਕਸਬਿਆਂ ਦੀ ਨਾਟਕੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਪੰਚਾਇਤਾਂ, ਖੇਡ ਕਲੱਬਾਂ, ਪਿੰਡ ਸੁਧਾਰ ਸਭਾਵਾਂ, ਆਪਣੇ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਕਰਵਾ ਵੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਵਾਲੇ ਨਾਟਕ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਆਪਣੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਬਾਰੇ ਮਾਯੂਸ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋੜ ਹੈ ਰਲ ਕੇ ਬੱਝਵੀਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ, ਨੀਮ-ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਕਲਾ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਇਹ ਸਮਾਰੋਹ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਹਰਪਾਲ ਟਿਵਾਣਾ ਅਤੇ ਹਰਜੀਤ ਕੌਥ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੁਰੇਗੀ ਤਾਂ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਐਸੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪਾਸ਼, ਪਾਸ਼ ਹੀ ਸੀ: 'ਹੇਮ ਜਯੋਤੀ' ਜੁਲਾਈ 74 ਵਿਚ ਪਾਸ਼ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਇਕ ਯਾਦ ਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਸਿਆਸੀ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ 'ਉਡਦਿਆਂ ਬਾਜ਼ਾਂ ਮਗਰ' ਬੜੀ ਹਿਚਕਚਾਹਟ ਨਾਲ ਸੁਣਾਈ। ਪਾਸ਼ ਲਿਖਦਾ ਹੈ... ਜਦ ਕਵਿਤਾ ਏਥੇ ਪੁੱਜੀ...

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੱਕੀਆਂ ਹਨ ਕੋਠਿਆਂ 'ਤੇ ਸੁੱਕਦੀਆਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਛੱਲੀਆਂ
 ਤੇ ਨਹੀਂ ਤੱਕੇ ਮੰਡੀਆਂ 'ਚ ਸੁੱਕਦੇ ਭਾਅ,
 ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਸੁੱਕਦੀ ਜਾਨ
 ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਣ ਲੱਗੇ
 ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਹੈ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਉਸ
 ਹੁਕਮਰਾਨ ਔਰਤ ਦੀ
 ਉਸ ਪੈਰੋਂ ਨੰਗੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੁਹਣੀ ਕੁੜੀ ਦੇ
 ਨਾਲ...

ਤਾਂ ਗੜੀਆਂ ਦੀ ਗੜਗੱਜ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੌਦਲਾ ਜਿਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਏਨਾ ਮੋੜਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ ਕਾਲਜ ਜਾਂ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ 'ਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਣਾ।...

ਪਾਸ਼ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਨ ਦੇਣ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖੇਗਾ। ਹਰ ਸਾਲ ਵਾਂਗ ਅੱਜ ਵੀ 8 ਸਤੰਬਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਹਾਲ ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ 10 ਵਜੇ ਤੋਂ ਦੁਪਹਿਰ 2 ਵਜੇ ਤਕ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਾਸ਼ ਸਾਡਾ ਅਵਾਮੀ ਕਵੀ ਸੀ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਵੀ ਸੀ।

8-9-1996